

NOTES ABOUT THE PAINTERS OF GEORGIAN MANUSCRIPTSქართული ხელნაწერი წიგნის მომხატველთა შესახებ¹**ELENE MACHAVARIANI**

Main Scholar of K. Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts
 Doctor of Art History
 ORCID:0000-0001-7867-8418
elmachavariani9@gmail.com
 +995551567641

IA GACHECHILADZE

Senior Scholar of K. Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts
 Doctor of Philology
 ORCID:0000-0002-0083-107X
iagachechiladze@yahoo.com
 +995599007245

KETEVAN TATISHVILI

Senior Scholar of K. Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts
 Doctor of Philology
 ORCID:0000-0002-8398-9795
ketevantatishvili@hotmail.com
 +995577721070

NATIA KHIZANISHVILI

Scholar of K. Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts
 PhD student, St. Andrew the First-called Georgian University of Patriarchate of Georgia
 ORCID:0000-0002-0612-8182
n.khizanishvili@gmail.com
 +995514997797

Abstract

Following article reviews the work of painters of Georgian manuscripts and the terms related to the manuscript illustrations. Names of painters are rarely mentioned in testaments-writings of Georgian manuscripts due to their humility and modesty. Basically, there are known some testaments of scribes, where narration occurs by the mouth of a commissioner. The commissioner used to be on the foreground, as beautiful writing and manuscript adornment greatly depended on the commissioner's taste and ability.

¹კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით პროექტის [NFR-19-9031] „ქართული ხელნაწერი წიგნის მომხატველ ოსტატთა შემოქმედება (X-XIX სს.)“ ფარგლებში

There are only a few names of painters indicated in testaments-writings of manuscripts. The painter of Jruchi I Gospel, Theodore (H-1660, 940) is known from the testaments-writings of manuscripts; Matthew the painter (A-496) is mentioned alongside a culminating head jewellery of the Gospel of Matthew in one of the Gospels of the XIII century; Michael Korreseli (A-1335, XII-XIII CC), who illuminated the Gospel of Vani, ordered by Queen Tamar in the Constantinople; Avgaroz Bandaisdze is named a painter in the testament of the XIV century Gospel etc.

The scribe would also perform illumination of the manuscript. The fact that a scribe-calligrapher was also educated in painting is confirmed by the testament of the scribe-calligrapher Avgaroz Bandaisdze in the XIV century "Paracliton" (A-575).

In later times, the family dynasties of calligraphers (Tumanishvili, Mikadze, Bedismtserlishvili, Gabashvilis, Meskhishvili) were formed, where calligraphic art, artistic illumination of texts and tradition of composing historical documents would pass to generations.

The identification of the scribe and artist is based on the close compositional connection between the text and illumination, in particular when text breaks through the ornamental adornment, when scribe's testament is artistically engaged, relates to the adornment or when capital letter illumination grows into the head jewellery. On the basis of the artistic-stylistic characterization, professional miniaturists and artist-decorators (composing ornaments) are distinguished, whose works associate with folk artifacts.

After the identification of the scribe and the artist, plenty of names of unknown painters were added to the gallery of Georgian masters.

Keywords: Manuscript, Painter, Artist, Family Dynasties

ელენე მაჭავარიანი

კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მთავარი მეცნიერ
თანამშრომელი

ხელოვნებათმცოდნეობის მეცნიერებათა დოქტორი

ORCID:0000-0001-7867-8418

elmachavariani9@gmail.com

+995551567641

ია გაჩეჩილაძე

კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის უფროსი
მეცნიერ თანამშრომელი

ფილოლოგიის დოქტორი

ORCID:0000-0002-0083-107X

iagachechiladze@yahoo.com

+995599007245

ქეთევან ტატიშვილი

კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის უფროსი
მეცნიერ თანამშრომელი

ფილოლოგიის დოქტორი

ORCID:0000-0002-8398-9795

ketevantatishvili@hotmail.com

+995577721070

ნათია ხიზანიშვილი

კ. კველიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მეცნიერ თანამშრომელი, საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი,

ORCID:0000-0002-0612-8182

n.khizanishvili@gmail.com

+995514997797

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ქართული ხელნაწერი წიგნების მომხატველი ოსტატების შემოქმედება და მოხატულობასთან დაკავშირებული ტერმინები. მომხატველთა სახელების მოხსენიება მათი თავმდაბლობისა და მოკრძალების გამო ქართულ ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში იშვიათია. ძირითადად, ცნობილია გადამწერთა ანდერძები, სადაც თხრობა ხშირად მიმდინარეობს დამკვეთის პირით. დამკვეთი იყო წამოწეული წინა პლანზე, რადგანაც მის გემოვნებასა და შეძლებაზე იყო დამოკიდებული ხელნაწერის ლამაზად წერა თუ შემკობა.

ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში მხოლოდ რამდენიმე მომხატველის სახელია მითითებული. ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებიდან ცნობილია ჯრუჭი I ოთხთავის მომხატველი თევდორე (H 1660 , 940წ.); XIII საუკუნის ერთ-ერთ ოთხთავში მათეს სახარების დამაგვირგვინებელი თავსამკაულის გასწვრივ მათე მხატვარია მოხსენიებული (A496); თამარ მეფის მიერ კონსტანტინეპოლში დაკვეთილი ვანის სახარების მომხატველი მიქაელ კორესელია (A1335 XII-XIII სს.); XIV საუკუნის ოთხთავის ანდერძში მომხატველად დასახელებულია ავგაროზ ბანდაისძე და ა. შ.

გადამწერი ხელნაწერის მოხატულობასაც ასრულებდა. გადამწერი-კალიგრაფი რომ მხატვრობაშიც განსწავლული იყო, ამას ადასტურებს კალიგრაფისა და მომხატველის ავგაროზ ბანდაისძის ანდერძი XIV საუკუნის „პარაკლიტონში“ A 575.

მოგვიანო ხანაში ჩამოყალიბდა კალიგრაფთა საგვარეულო დინასტიები (ბედისმწერლიშვილების, თუმანიშვილების, გაბაშვილების, მესხიშვილების, მიქაძეების), რომლებშიც შთამომავლობით გადადიოდა კალიგრაფიული ხელოვნება, ტექსტების მხატვრული გაფორმებისა და ასევე ისტორიული საბუთების შედგენისა და შესრულების ტრადიცია.

გადამწერისა და მხატვრის იდენტიფიკაცია ეყრდნობა ტექსტისა და მოხატულობის მჭიდრო კომპოზიციურ კავშირს, კერძოდ, როცა ტექსტი შეჭრილია ორნამენტულ შემკულობაში, როცა გადამწერის ანდერძი მხატვრულად უკავშირდება შემკულობას ან როცა მთავრული ასოს მოხატულობა შეჭრილია თავსამკაულში. მხატვრულ-სტილისტური დახასიათების საფუძველზე გამოირჩევიან პროფესიონალი მინიატიურისტები და მხატვარ-დეკორატორები (ორნამენტების შემსრულებელნი), რომელთა შემოქმედება ხალხურ ნიმუშებს უკავშირდება.

გადამწერისა და მხატვრის იდენტიფიკაციის შედეგად ქართველ ოსტატთა გალერეას შეემატა მრავალი, დღემდე უცნობი მხატვრის სახელი.

საძიებო სიტყვები: ხელნაწერი, მომხატველი, მხატვარი, საგვარეულო დინასტიები.

შესავალი

მომხატველთა სახელების მოხსენიება მათი თავმდაბლობისა და მოკრძალების გამო ქართულ ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში იშვიათია. ძირითადად, ცნობილია გადამწერთა ანდერძები, სადაც თხრობა ხშირად მიმდინარეობს დამკვეთის პირით. დამკვეთი იყო წამოწეული წინა პლანზე, რადგანაც მის გემოვნებასა და შეძლებაზე იყო დამოკიდებული ხელნაწერის ლამაზად წერა თუ შემკობა. ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში მხოლოდ რამდენიმე მომხატველის სახელია მითითებული.

ქართული ხელნაწერი წიგნის მომხატველ ოსტატთა შემოქმედების საკითხი არაერთხელ წამოჭრილა ქართველი მეცნიერების წინაშე (იხ.: ივ. ჯავახიშვილი, პალეოგრაფია, თბილისი, 1949; რ. შმერლინგი, ქართულ ხელნაწერთა მოხატულობის ნიმუშები, თბილისი, 1940; ვ. ბერიძე, ძველი ქართველი ოსტატები, თბილისი, 1967; ელ. მაჭავარიანი, ძველ ქართულ ხელნაწერ წიგნთა შემკულობის აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინის შესახებ, პალეოგრაფიული ძიებანი, II, თბილისი, 1969, გვ.108-116; ელ. მაჭავარიანი, გადამწერსა და მხატვარს შორის შრომის განაწილების საკითხისათვის ხელნაწერი წიგნის მხატვრული კომპოზიციის შექმნის დროს, მრავალთავი IV, თბილისი, 1975, გვ.15-33; ელ. მაჭავარიანი, გადამწერთა როლი შუა საუკუნეების მოხატულ ხელნაწერთა შექმნაში (გერმანულ ენაზე) ჟურნალი „ბიზანტინისტიკა, 1992, N 42, ვენა, გვ. 229-232; ელ. მაჭავარიანი, მხატვრულად გაფორმებული ქართული ხელნაწერი: შრომის ორგანიზაციის ზოგიერთი საკითხისათვის, მრავალთავი XXII; თბილისი, 2007, გვ.352-364; ია გაჩეჩილაძე, ქართულ ხელნაწერთა ამაგდარნი: მწიგნობარ-კალიგრაფი ალექსი მესხიშვილები, 2011).

თუმცა, ერთი მხრივ, ახალი მასალის გამოვლენამ, მეორე მხრივ, მასალის მრავალფეროვნებამ, ახალი ასპექტებით გაანალიზების აუცილებლობამ საჭირო გახადა ახალი კვლევის ჩატარება.

მეთოდები. ჩვენი კვლევა ემყარება ხელოვნებათმცოდნეობით, ფილოლოგიურ, ისტორიულ, ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიურ, იკონოგრაფიულ-შედარებით და მხატვრულ-სტილისტურ კვლევის მეთოდებს.

შედეგები. ხელნაწერის მხატვრული და პალეოგრაფიული თავისებურებების შესწავლის საფუძველზე გაირკვა რა შუა საუკუნეების წიგნის შემსრულებელთა -გადამწერსა და მხატვარს- შორის შრომის განაწილების საკითხი, საშუალება მოგვეცა მთელ რიგ შემთხვევაში მხატვარი და გადამწერი ერთ პიროვნებად მიგვეჩნია. გადამწერისა და მხატვრის იდენტიფიკაციის შედეგად კი ქართველ ოსტატთა გალერეას შეემატა მრავალი, დღემდე უცნობი მხატვრის სახელი.

მსჯელობა. შუა საუკუნეების ხელით გადაწერილი წიგნის შექმნაში მრავალი ოსტატი იღებდა მონაწილეობას. ხელნაწერი წიგნის შექმნა ან, როგორც ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა, „წიგნის შემზადება“ მეტად რთული პროცესი იყო. იგი დახელოვნებულ ოსტატთა ერთობლივი შრომის შედეგი იყო. თითოეული ოსტატი ანდერძ-მინაწერებში შესაბამისი ეპითეტით მოიხსენიება. ეტრატის ანუ საწერი მასალის შემქმნელს „ეტრატა“ ეწოდებოდა, გადამწერს - „მწერალი“, ამკინძავს - „მმოსველი“, ყდის მომჭედელს- „ოქრომქანდაკებელი“ ან „ოქრომჭედელი“, ქაღალდის დამამზადებელს-„მლესავი“.

რაც შეეხება მხატვრის ეპითეტებს, რამდენიმე შეიძლება დავასახელოთ. მხატვრის სახელწოდებები დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, ხელნაწერი წიგნის გამფორმებელი თავის თავს იშვიათად მოიხსენიებდა. როგორც ჩანს, მოკრძალებისა თუ თავმდაბლობის გამო ისინი თავიანთ სახელებს ხშირად მიფარვით გვამცნობენ: ორნამენტულ ხვეულებში აქსოვდნენ ან საიდუმლო დამწერლობით გამოსახავდნენ. მაგალითად, ჯრუჭის I ოთხთავის (H 1660, 936-940 წწ.) თავფურცელზე ჯვრის გამოსახულების

ზემოთ (1v) მოთავსებულია ასომთავრულით შესრულებული ორი მინაწერი თევდორე „კამარათამწერალისა“, რომელთაგან ერთი (მარჯვენა მხარეს) კრიპტოგრამულად არის დაწერილი და იკითხება სარკეში. „კამარათამწერალი“ მხატვარ თევდორეს ეწოდება იმიტომ, რომ მის მიერ შესრულებული მახარებელთა გამოსახულებანი და განკურნების სცენები კამაროვან ჩარჩოებშია მოთავსებული.

„წერა“ ზმნა ადრეულ ხანაში ფართო ცნების აღმნიშვნელი იყო. ტაძრის მომხატველებსაც „ტაძრის მწერალნი“ ეწოდებოდათ (სვანური მრავალთავი A 19, X ს). საინტერესოა, რომ ფერებით ხატვას დღესაც შემორჩა ტერმინი „ფერწერა“.

ჯრუჭი II ოთხთავში (XII ს. H1667) ერთ-ერთ მინიატიურაზე (180v) ქრისტეს სავარძელზე მხატვრის მიქაელის წარწერა ნუსხურით, ტექსტის მეღნით, მცირე ზომის ასოებით შესრულებული, ძნელად გასარჩევია ორნამენტისაგან.

XIII ს. ოთხთავში მათე მახარებლის თავსამკაულის გასწვრივ წარწერაა „მათე მხატვარი“.

თამარ მეფის მიერ კონსტანტინეპოლში დაკვეთილი ოთხთავის (XII-XIII სს. A 1335) ბოლოს ბერძენი მომხატველის მიქაელ კორესელის ანდერძია ბერძნულად, სადაც იგი „ოქროთმწერლად“ მოიხსენიება: „ქ. ოქროთი მოიწერა ეს წიგნი მიქაელ ოქროთმწერლის კორესელის მიერ“.

იენაშის ოთხთავში (XIII ს. დაცულია მესტიის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში) იოანეს სახარების გრეხილ ორნამენტში ფერადი ასოებით ჩაქსოვილ ანდერძში იონა მოიხსენიება, როგორც „მოქმედი“ ანუ, როგორც სულხან-საბა ორბელიანი განმარტავს, „მქმნელი“, „შემქმნელი“ (ორბელიანი, 1991:509) „ქრისტე, ძეო და სიტყუაო ღმრთისაო, შეუღდენ ფრიად ცნობილსა ამისსა მოქმედსა იონას“ (191r),- კვითხულობთ იონას ანდერძში. მოქმედის ტერმინით გადამწერიც და მომქედელიც იწოდებოდა. მაგ., დავით კურაპალატის ჯვრის მომქედველი ოსტატის წარწერაში კვითხულობთ: „ასათ, ამის მოქმედი“.

XIV ს. ოთხთავის (H2125) მომხატველის ავგაროზ ბანდაისძის ანდერძი მოთავსებულია ერთ-ერთი კამარის ქვემოთ (3v): „ესე ოთხნი მახარებელნი და ზემოთ კამარანი დაიხატნეს ჳელითა ავგაროზ ბანდაისძისათა“.

XV ს. ოთხთავის (A 845) მახარებელთა გამოსახულებების შემსრულებელი ანანია მიუთითებს: „ამისა მხატვარსა ანანიას შეუღდენეს ღმერთმან“.

მოგვიანო ხანაში მხატვართან დაკავშირებით იხმარება ტერმინი „ველოანი“, მაგალითად, ალექსი მესხიშვილი- გადამწერი და მომხატავი -თავის თავს უწოდებს „ველოან მხატურის მღვდლის ძედ“ (იგულისხმება გრიგოლ მხატვარი).

XVII-XIX საუკუნეების საქართველოში ჩამოყალიბებულია დახელოვნებულ კალიგრაფთა საგვარეულო დინასტიები (ბერიძე, 1967). ისინი, ძირითადად, სასულიერო პირები იყვნენ. მუშაობდნენ ასევე მდივანმწიგნობრებად ქართველ მეფეთა კარზე, ხელნაწერების გარდა ადგენდნენ და წერდნენ ისტორიულ საბუთებსაც. საგვარეულო დინასტიების წარმომადგენლები ცნობილი მხატვრებიც იყვნენ. მათ მიერ შესრულებული ხელნაწერი ტექსტები გამოირჩეოდნენ არა მარტო დახვეწილი კალიგრაფიული ხელოვნებით, არამედ ხელნაწერი გვერდების მხატვრული გაფორმებით, ტექსტს ამკობდნენ თავსამკაულებით, მთავრული ასოებით, მინიატიურებით, რომლებიც მაღალ მხატვრულ დონეზე იყო შესრულებული.

კალიგრაფ-მომხატველთა საგვარეულოს დინასტიებიდან მრავალი ხელოვანი შეიძლება დავასახელოთ: ბედისმწერლიშვილები: იესე, ნათანაელი; გაბაშვილები: ზაქარია, ოსე, იოანე; თუმანიშვილები: ეგნატი, იესე, დავით; მესხიშვილები: გრიგოლი, ალექსი, დავით, სოლომონი, გიორგი, მიხეილ, ტარასი (გაჩეჩილაძე, 2011; ქუთათელაძე, 1959:17-20); მიქაძეები: გაბრიელ,

ნიკოლოზ, ზაქარია. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მესხიშვილები ანჩისხატის დეკანოზები იყვნენ, ხოლო მიქამეები- სიონის ტაძრისა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მამიდან შვილზე გადასული ხელოვანება ადრეული ასაკიდან მჟღავნდებოდა. ალექსი მესხიშვილმა 17 წლის ასაკში გადაწერა ჟამნი (S 1096) (კაჭახიძე, 2019:297-310).

ხელნაწერი წიგნის შექმნის რთულ პროცესში ხელოვან-ოსტატთა შორის გადამწერისა და მომხატველის მჭიდრო ურთიერთკავშირი შეიძლება აღინიშნოს. გადამწერი შეიძლება წიგნის მომხატველიც იყოს (მაჭავარიანი, 1975:15-33).

აღსანიშნავია, რომ მოხატული ქართული ხელნაწერი წიგნების შექმნაში დიდი როლი გადამწერს ეკუთვნის. ეს, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება იმაში, რომ დამკვეთის მოთხოვნილებების შესაბამისად, გადამწერი მოხატული ხელნაწერის არქიტექტონიკას ქმნის. მხატვრული ანსამბლის შემადგენელი ელემენტების ჩამოყალიბებაში, კერძოდ, მათი ფორმატის, ტექსტთან ურთიერთობის, შემადგენელი ელემენტების ადგილის განსაზღვრაში გადამწერს დიდი როლი ენიჭება. გარდა ამისა, იგი განსწავლული იყო იკონოგრაფიული სქემების შერჩევაში. მრავალი მინიატიურით დასურათებულ ხელნაწერებში, კერძოდ, როცა მინიატიურები ტექსტში იყო ჩართული, როცა ისინი შინაარსის შესაბამის ადგილებში იყო განთავსებული, გადამწერს უნდა განესაზღვრა კომპოზიცია განთავსდებოდა სიგანეზე (მაგ., შობის სცენა), თუ ვერტიკალურად (მაგ., ჯვარცმის სცენები).

გადამწერის მხატვრად მიჩნევა მეტად შრომატევადი სამუშაოს შედეგია. გადამწერის იდენტიფიკაცია ხდება მაშინ, როდესაც ტექსტი შემკულობის ელემენტებთან მჭიდრო კომპოზიციურ ურთიერთობაშია. არის შემთხვევები, როცა საზედაო ასოები შეჭრილია ტექსტში, როცა დაწერილი სტრიქონები შემოწერენ საზედაო ასოებს ან თავსამკაული უშუალოდ ტექსტთან არის დაკავშირებული, გადამწერი მომხატველად შეიძლება მივიჩნიოთ. XIV ს. ერთ-ერთ ხელნაწერში ავგაროზ ბანდაისძის ანდერძში მითითებულია, რომ იგი სხვადასხვა ხელობასთან ერთად დაუფლებულია წერასაც და მხატვრობასაც.

შეიძლება ჩამოვყალიბოთ გადამწერისა და მხატვრის იდენტიფიკაციასთან დაკავშირებული ესოდენ რთული პროცესები მრავალ მოხატულ ხელნაწერში. როცა ცნობილია გადამწერის ანდერძი, საჭიროა ორიგინალებზე მუშაობის შედეგად გამოვლინდეს ზემოაღნიშნული ნიშნების საფუძველზე, გადამწერი რომ მხატვარიც არის.

გადამწერ-მომხატველთა შორის გამოირჩევიან მხატვარ-დეკორატორები და მხატვარ-მინიატიურისტები. პირველ შემთხვევაში ისინი ასრულებენ ორნამენტულ შემკულობას, მეორე შემთხვევაში, მინიატიურების შემსრულებლები არიან. როდესაც ხელნაწერში ორი სხვადასხვა სახის ინიციალები გვხვდება, ეს შესაძლებლობას იძლევა გადამწერის ორი სხვადასხვა ხელი განვასხვავოთ. თითოეული ოსტატი თავის მიერ გადაწერილ ტექსტს ამკობს (იხ. A87, S 425, H1669 ხელნაწერები). მაგალითად, მიქაელ მოდრეკილის საგალობელთა კრებულში (S 425) ორი ოსტატის ხელს გამოვარჩევთ: მიქაელის მეტად მტკიცე და ზუსტი კალიგრაფიული ხელით დაწერილ ტექსტს შეესაბამება ასევე დახვეწილი ოსტატობით შესრულებული საზედაო ასოები და თავბოლოსამკაულები, ხოლო მეორე, კერძოდ, ეფრემის გადაწერილ ტექსტს უფრო მდარე შესრულების საზედაო ასოები ამკობს.

გადამწერ-დეკორატორი ანდერძს ასრულებს ტექსტის ხელითა და ტექსტის მელნიით და უკავშირებს ორნამენტულ ნახატს, რომლის კონტურებიც ასევე ტექსტის მელნითვეა შესრულებული. XIII ს. ხელნაწერის (A 136) თავფურცელზე ჯვრის ქვემოთ გრიგოლის ანდერძია გამოხატული: „ლოცვა ყავთ ფრიად ცოდვილისა გლახ გრიგოლისათვის“; მარტვილის ოთხთავის XI ს. ნუსხურით გადაწერილ ტექსტში გადამწერის, არსენის, ანდერძი- „არსენი, უფალო, შეიწყალე“- უკავშირდება პოსტამენტზე შედგმულ მოხატულ საზედაო ასო

„დონს“ (170r), რომელიც მდიდრულად შემოსილ ხელს უჭირავს; იენაშის ხელნაწერში ფსალმუნის ტექსტი (იხ. ფსალ.103), რომელშიც ლაპარაკია ვეშაპზე, ჩაწერილია ვეშაპის გამოსახულებაშივე (125r), რომელიც ლუკას სახარების თავსამკაულში ნახევარწრიულ ზოლს ქმნის. იონა გადამწერმა მოხატვის პროცესში გაიაზრა შინაარსი და ვიზუალურად გამოხატა იგი. ანალოგიურ შემთხვევას ვხვდებით მოქვის ოთხთავში (Q 902, 1300 წ.), რომელშიც ოსტატმა ტექსტის შინაარსის შესაბამისად საზედაო ასოს მოხატულობა ვეშაპის მიერ იონას შთანთქმის სცენით გამოხატა (269v).

რაც შეეხება გადამწერ-მინიატიურისტებს, ე.ი. როცა გადამწერი მინიატიურებს ასრულებს, გამოვარჩევთ 1300 წლით დათარიღებული მოქვის ოთხთავის (Q 902) ოსტატ ეფრემს, ლარგვისის ზატიკის (A 25) ოსტატ ბარნაბას, ჯრუჭი II (H 1667) ხელნაწერის გადამწერს და ერთ-ერთ მომხატველს მიქაელს, XVII საუკუნის ვეფხისტყაოსნის (H 599) გადამწერს და მომხატველს მამუკა თავაქარაშვილს, რომელმაც თავისი პორტრეტი რამდენიმე მინიატიურაზე გამოხატა.

დასკვნა. ჩვენი ძველი ოსტატები შრომობდნენ რუდუნებით, დაუღალავად და თავიანთ ანდერძ-მინაწერებში ყოველთვის დიდ იმედს გამოთქვამდნენ, რომ მათი ნაშრომი დარჩებოდა შთამომავლობას. ხელნაწერის მხატვრული და პალეოგრაფიულ თავისებურებების შესწავლის საფუძველზე გაირკვა რა შუა საუკუნეების წიგნის შემსრულებელთა -გადამწერსა და მხატვარს- შორის შრომის განაწილების საკითხი, საშუალება მოგვეცა მთელ რიგ შემთხვევაში მხატვარი და გადამწერი ერთ პიროვნებად მიგვეჩნია. გადამწერისა და მხატვრის იდენტიფიკაციის შედეგად კი ქართველ ოსტატთა გაღერებას შეემატა მრავალი, დღემდე უცნობი მხატვრის სახელი.

გამოყენებული ლიტერატურა

- beridze, v.(1967). *dzveli kartveli ost'at'ebi*, tb., gamomtsemloba “metsniereba” (ბერიძე, ვ. (1967). *ძველი ქართველი ოსტატები*. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- gachechiladze, I. (2011). *kartul khelnats'erta amagdarni*, tb., gamomtsemloba “nekeri” (გაჩეჩილაძე, ი. (2011). *ქართულ ხელნაწერთა ამაგდარნი*, თბ., გამომცემლობა „ნეკერი“).
- k'ach'akhidze, r. (2019). *dekanoz aleksi meskhishvilis mokhat'uli khelnats'eri ts'ignebi*, tb., mrvaltavi. N 26. (კაკაჩიძე, რ. (2019). *დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის მოხატული ხელნაწერი წიგნები*. თბ., მრავალთავი N 26).
- kutateladze, I.(1959). *sulkhan-saba orbelianis miniat'iuruli p'ort'ret'i da misi shemsrulebeli aleksi meskhishvili*, tb., *sabch'ota khelovneba*, N10 (ქუთათელაძე, ი. (1959). *სულხან-საბა ორბელიანის მინიატიურული პორტრეტი და მისი შემსრულებელი ალექსი მესხიშვილი*. თბ., *საბჭოთა ხელოვნება*, N10).
- mach'avariani. el. (1975). *gadamt'sersa da mkhat'vars shoris shromis ganats'ilebis sak'itkhisatvis khelnats'eri tsi'gnis mkhat'vruli komp'ozitsiis shekmnis dros*, tb., *mrvaltavi* N 4. (მაჭავარიანი, ელ. (1975). *გადამწერსა და მხატვარს შორის შრომის განაწილების საკითხისათვის ხელნაწერი წიგნის მხატვრული კომპოზიციის შექმნის დროს*. თბ., *მრავალთავი* N 4).
- orbelian, s.s. (1991), *leksik'oni kartuli, avt'ograpuli nuskhebis mikhedvit moamzada, gamok'vleva da ganmart'ebata leksik'is sadziebeli daurto ilia abuladzem*, tb., gamomtsemloba “merani” (ორბელიანი ს.ს. (1991). *ლექსიკონი ქართული, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ*, თბ., გამომცემლობა „მერანი“).